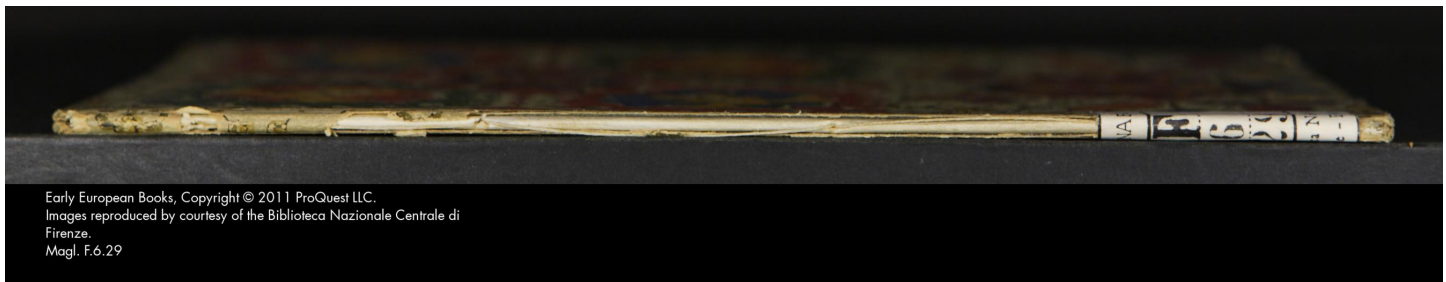

BULI

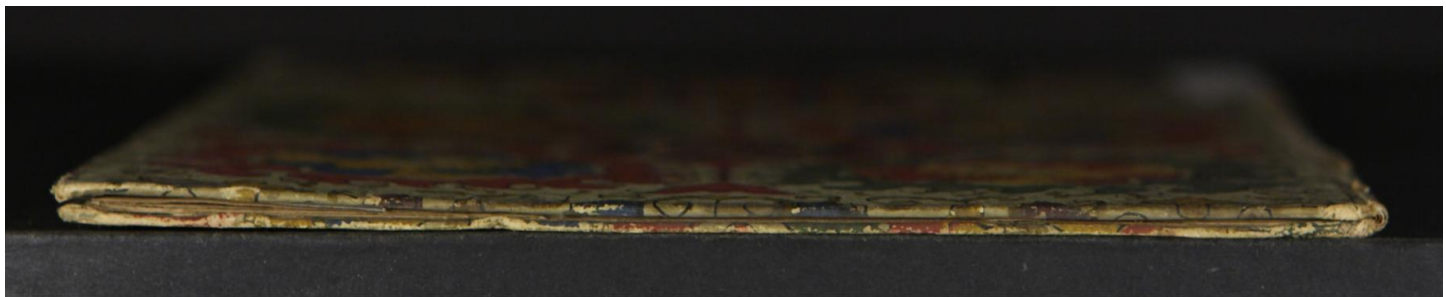
9

Nazionale
Firenze

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. F.6.29

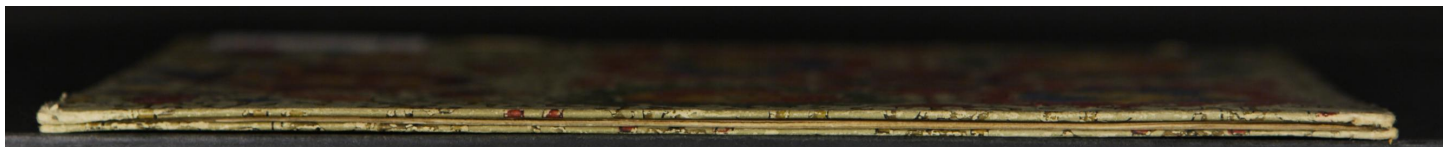

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. F.6.29

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. F.6.29

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. F.6.29

INCUNABULI

F

6

29

Biblioteca Nazionale
Centrale - Firenze

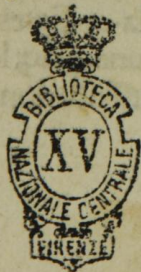
N. 439

F. 6. 29

F. 6. 29

MODESTI LIBELLVS DE VOCABV
LIS REI MILITARIS AD TACITVM
A V G V S T V M :

R Es militaris in tris diuiditur partes: equites:
pedites: & classes. Equitum alas dicunt eo quod
ad similitudinem alarum ab utraque parte pro/
tegant acies/que Vexillatōes uocantur/ a Ve/
lo/ quia uelis/ hoc est flammulis utantur. Est & aliud
genus equitum qui Legionarii uocantur / propterea quod
connexe sint legioni. Verum ipsi pedites: in duas diuisi
sunt partes hoc est in legiones et in auxilia. Auxilia a lo/
cis uel federatis gentibus mittebantur. Legio autem ab
eligendo appellata est/ quod uocabulum eorum deside/
rat fidem atque diligentiam qui milites probant. Produ/
cendi uero Tyrones sunt semper ad capum/ & fin ma/
tricule ordinem in aciem dirigendi / ita ut primo sim/
plex & extensa sit acies / ne quos sinus/ ne quas habeat
curuationes/ sed equali legitimoque spatio miles distet a
milite/ & precipiendum ut subito duplicent aciem / ita
ut in ipso impetu/ is ad quem respondere solet ordo ser/
uetur. Tertio precipiendum/ ut quadratam aciem repen/
te constituent: Quo facto in Tyronium quem cuneum
uocant/ acies ipsa uertenda est/ que ordinatio plurimum
prodesse consuevit in bello. Auxiliares cum ducuntur
ad prelium/ ex diuersis locis & ex diuersis moribus ue/
nientes nec disciplina inter se/ nec noticia/ nec affectioe
consentiunt/ & alia instituta/ & alius inter eos est usus ar/
morum. Necesse est autem tarde ad uictoriam perueni/
re/ qui discrepant/ antequam dimicent. Legionibus semper
auxilia tanquam leuis armatura in acie iugebantur/ ut in iis
preliandi magis adminiculum esset/ quam principale subsi/
dium. In omnibus auctoribus inuenitur singulos consu/
les aduersum hostes copiosissimos non amplius quam binas.

duxisse legiones/additis auxiliis sociorum/tanta in illis
erat exercitatio/tanta fiducia/ubi cuius bello due legio
nes crederentur sufficere posse. Sciendum est enim in
una legione/decem cohortes esse debere. sed prima co
hors reliquas & numero militum & dignitate præcedit
Nam genere atq; institutione litterarum uiros electissi
mos querit. Hec enim suscipit Aquilam/quæ præcipuū
signum in Romano est semper exercitu/& totius legio
nis insigne: Imagines Imperatorū:has enim imagines
tanq̃ diuina & presentia signa singuli uenerantur. Habet
pedites mille.c.v. Eqtes loricatedos.cxxxii. & appellatur
cohors miliaria:hec caput est legionis. Ab hac.n.cum
cum pugnandum est/prima acies incipit ordinari. Se
cunda cohors habet pedites.d.lx.Equites.lxvi.& appel
latur Cohors Quingentaria. Tertia cohors similiter ha
bet pedites.d.lx.Equites.lxvi.sed in hac cohorte tertia
ualidiores & pbatī milites/qui in media acie consistant
Cohors quarta habet pedites.d.lv.Equites.lxvi.Cohors
quinta habet pedites.d.lv.Equites.lxvi. Sed quinta co
hors strenuos desinerat milites. quia sicut prima in de
xtro/ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinq; co
hortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pe
dites.d.lv.Equites.lxvi. In prima quoq; nucleati ascribē
di sunt iuniores. q̃a in secunda acie post aquilā & imagi
nes cohors sexta cōsistit. Cohors septima habet pedites
d.lv.Equites.lxvi. Cohors octaua habet pedites.d.lv.Eq
tes.lxvi.sed & ipsa animosos desiderat uiros. quia in se
cunda acie cōsistit in medio. Cohors nona habet pedi
tes.d.lv.Equites.lxvi. Cohors decima habet pedites. d.
lv.Equites.lxvi.& ipsa bonos cōsueuit accipere bellatores
quia sicut in scda acie sexta dextz. ita decima sinistrum
possidet cornu. lis decē cohortib9 legio plena fundatur
quæ h3 pedites.vi.milia.cv.Eqtes.dcc.xxvi. Minor itaq;
numerus armatoz in unaqua; legione esse non debet.
Maior aut cōsueuit esse:& non tm unā cohortem sed

etiā alias miliarias si fuerit iussa suscipe Tribunus maior
per eplam sacram Impatoris iudicio destinatur. Minor
tribunus puenit ex labore tribunus. Tribunus aut uocat
ex tribu qa preest militibus quos ex tribu primus Ro/
mulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prelio primos or/
dines ducunt. Aquiliferi qui Aglam portant. Imagina/
rii qui Impatoris imagines ferunt. Optiones ab optan/
do appellati/q ante cedentibus egritudine peditis/bi
tanq adoptati/cu eoz uicario solent uniuersa curare. Sig/
niferi qui signa portant/quos nunc Draconarios uocat.
Tesserarii qui tesseras per contubernia militu nuntiāt.
Tessera aut dicitur preceptu ducis quo uel ad aliquod
opus uel ad bellu mouetur exercitus. Torquarii dupla/
res/Torquarii simplares qbus torquis aureus solius uir/
tutis premiu fuit/quem qui meruisset preter laudem in
terdu duplaz cosequebatur annonā. Item primus basta
tus duas centurias idest.cc.hōies ducebat in acie scda
que nūc ducentariu uocat. Princeps aut prime cohor/
tis Centurio semis hoc est.cl.hōies gubernat. Sic decez
centuriis regebant:qbus magne utilitates/et magnus ho
nor a ueteribus est constitutus:ut ceteri milites ex tota le
gione oi labore ac deuotōe cōtenderent ad tanta p̄mia
puenire. Erāt et centuriones q singulas cēturias curabāt
q nunc cētenarii nōiantur. Erāt Decani.x.militibus pre
positi/q nunc caput cōtubernii uocant. Scda cohors hz
centuriones.v. Siliter tertia & quarta usq ad decimā co
hortē. In tota aut legione erāt centuriones.lxxvi. Sed lega
ti Imp.ex cōsulibus ad exercitus mittebant/qbus legio/
nes & auxilia uniuersa obtpabant in ordinatōe pacis ul
necessitate belloz:in quoz locum illustres uiros cōstat
mgros militum substitutos/a qbus nō tm binē legiones
sed et plures numero gubernant. Proprius aut iudex erat
pfectus legiōis hns comitiua p̄mi ordis dignitatē/q ab
lēte legato/tanq uicari⁹ ipsius ptatez maximā retinebat

*(Hastatus primus)
ducentarius.)*

*Pecuni.
Contubernij caput.*

Tribuni uel Centuriones ceteriq; milites eius precepta
seruabant uigiliarum siue professionis. Tesseras ab eo/
dem petebat. Si miles crimen aliquod admisisset aucto/
ritate Prefecti legionis a Tribuno deputatur ad poenam.
Arma omnium militum item equi uestes & annona ad
curam ipsius pertinebant. Disciplina seueritas exercitus
non solum peditum sed & equitum legionariorum pre/
cepto eius quotidie curabatur. Primum signum totius le/
gionis est Aquila/quam Aquilifer portat. Dracones eti/
am per singulas cohortes a Draconariis feruntur ad pre/
lium. Sed antiqui qui sciebant in acie commisso bello
celeriter ordines aciesq; turbare atq; confundi/et ne hoc
posset accidere/cohortes in centurias diuiserunt. & sin/
gulis Centuriis singula uexilla constituerunt/ita ut ex qua
cohorte uel quota esset Centuria in illo uexillo litteris
esset ascriptum: qd intuentes uel legentes milites in que/
uis tumultum a contubernalibus suis oberrare non pos/
sent. Centuriones insuper qui nunc Centurii uocantur/
nimium bellicosas loricas/transuersis cassidem cristis/
ut a suis facilius noscerentur/habebant/quiq; singulas co/
ubernare iusserunt cateruas/ut nullus existeret error. Cu/
cuncti milites sequerentur non solum Vexillum suum/
sed etiam Centurionem/qui signum habebat in galea.
Rursus ipse centurie in contubernia diuisi sunt/ut decem
militibus sub uno papilione degentibus unus quasi pre/
esset decanus/qui caput Contubernii nominatur. Con/
tubernium autem Manipulus uocabatur/ab eo qd coniu/
ctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodum in/
ter pedites Centuria uel Manipulus appellatur/ita inter
egres Turma dicitur:& habet una Turma egres. xxxii.
Huic qui preest/Decurio nominatur. Pedites qui decem de/
cadibus Centurie preerant/ab uno Centurione sub uno
uexillo gubernantur. Similiter xxxii equites ab uno de

Contubernia

Manipulus

curione sub uno uexillo reguntur. Præterea centurio eli-
gēdus est. qui sit magnis uiribus & procera statura/ qui
hastas uel missilia pariter iaculetur & fortiter. Similiter
eligendus est Decurio qui turme equitū preponitur/ in
p̄mis habili corpe/ ut loricated & armis circūdatus/ om-
nibus/ cū summa admiratōe equū possit ascendere/ eq/
tare fortissime/ conto sciēter uti/ sagittas doctissime mit-
tere/ turmales suos/ id est sub cura sua eqtes positos eru-
dire ad omnia quę equestris pugna deposcīt. Nunc q̄li/
ter instruēda sit acies si pugna imminēat/ declaratur uni-
us legionis exemplo/ q̄ si usus exegerit/ transferri possit
ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum
a prima cohorte incipit ordinari iū cornu dextro: huic
cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in media
acie collocatur: huic annectitur quarta. Quinta uero co-
hors sinistrum suscipit coruū/ sed ante signa/ & circa sig-
na/ necnon etiam in prima acie dimicantes principes uo-
cabant/ hoc est ordinariū. Ceteriq; principales/ hęc erat
grauis armatura/ quę hēbat cassides/ Cataphractus/ ocre-
as in cruribus/ scuta/ gladios maiores quos spathas uo-
cant & alios minores quos semispathas nominant: plū/
batus quinas positas in scutis/ quas primo impetu iaci-
unt. Item bina missilia unū maius/ ferro triangulo unci/
rum neuem/ hastili pedū quinq; semis/ quod pilum uo-
cabant: nunc spiculum dicitur/ ad cuius iactum exerce-
bantur præcipue milites/ quod arte & uirtute directū &
et scutatos pedites et loricated equites sepe transuerberat
Aliud minus/ ferro unciaz quinq; hastili trium pedū
semis/ quod tunc uerriculum nūc uerutum dicitur. pri-
ma acies principum/ secunda hastatorum armis talibus
dicetur instructa: Sed in secunda acie dextro cornu co-
hors sexta ponebatur/ cui iungebatur septima. Octaua
cohors mediam aciem tenebat/ nona comitante. Deci/

ma cohors in secunda acie semper obtinet cornu. Instru-
ctionis uero lex est/ut in primo ordine exercitati/ & ue-
teres milites collocentur/quos antea principes uocabant
In secundo ordine circūdati cataphractis/ & optimi mi-
lites cū spiculis uel lanceis ordinētur/quos probatatos
uocabant. Inter ordinem a tergo uallatū sex pedes dista-
re uoluerunt/ut haberent pugnautes spatium accedēdi
atq; recedendi: Vehementius enim cum saltu cursuq; te-
la mittuntur. In his duobus ordinibus etate maturi & usu
confidentes/ & muniti grauioribus armis collocantur.
Hi .n. ad uicem muri nec cedere/ nec sequi aliū debent
& turbentur ordines/ sed aduersarios uehementes exci-
pere/ & stando/ pugnandoq; repellere uel fugare. Terti-
us ordo disponitur de armatis uelocissimis: de sagictari-
is iuuenibus/ de bonis iaculatoribus/quos antea ferenta-
rios nōiabant. Quartus aut ordo constituitur de scuta-
tis expeditissimis: de sagictariis iuniorib⁹/ de iis qui ala-
criter se agūt uerutis uel martiobarbulis/ quas plūbatas
nōiant/ qui dicebantur leuis armaturę. Sciendū est ergo
stantibus primis ordinibus/ tertiū & quartum ordinem
ad prouocandū cum missilibus & sagictis primo loco
semper exire: qui si hostes in fugam uertere poterunt/ ipsi
cū equitibus persequuntur. Si uero ab hostibus pulsi fu-
erint/ redeunt ad primā & secundam aciem/ & inter ip-
sas recipiunt se ad loca sua. Prima aut et secūda acies cū
ad hisperas id est spathas & pila ut dicitur uentum fue-
rit/ totum sustinent bellum. In quinta acie ponebātur ba-
listarii/ funditores/ tragularii/ fustibulatores qui fustiba-
lis lapides iaciūt. Fustibalus est lōgus pedibus quatuor
cui per medium ligatur funda de corio/ & utraq; manu
impulsus/ prope ad instar onagri dirigit saxa. Sextus or-
do post omnes a firmissimis & scutatis & omni genere

armorum munitis bellatores tenebantur / quos antiqui
Triarios appellabant. Hi ut requieti & integri acius in
uaderent hostes / post ultimas acies sedere consueuerant
Sed siquid in primis ordinibus accidisset / de eorum
uiribus reparationis spes tota pendebat. Omnes autem sig
narii uel signiferi / quibus pedites sint / loricas minores acci
piebant / & galeas ad terrorem hostium / ursinis pellibus
tectas. Centuriones uero habebant cataphractas et scuta
& galeas ferreas / transuersis & argentatis cristis / ut facili
us agnoscerentur a suis. Illud autem sciendum est / & mo
dis omnibus retinendum / quod commisso bello prima ac
secunda acies stabat immota. Triarii quoque relidebant.
Ferentarii autem armaturae leuis & sagittarii & funditores
aduersarios prouocabant ante aciem procedentes / si ho
stes fugare poterant / sequebantur / sed si eorum uirtute ac
multitudine premebantur reuertebantur ad suos & post
eos stabant. Excipiebat autem praelium grauis armatu
ra & tanquam murus ut ita dicam / ferreus stabat / & non solum
missilibus sed etiam gladiis cominus dimicabant : Et si
hostes fugassent / non sequebatur grauis armatura ne aci
em suam ordinationemque turbaret / & dispersos recurrē
tes hostes incompósitos opprimeret sed leuis armatura
cum funditoribus sagittariis & equitibus fugientes se
quebatur inimicos. Hac dispositione ac cautela sine pe
riculo legio uincebat aut superata seruabatur incolumis
Quia Legionis uis est facile nec fugere nec sequi : Sed
ne milites aliquando in tumultu praelii a suis contuber
nalibus oberrarent diuersis cohortibus diuersa in scutis
signa pingebant. Preterea in aduerso uniuscuiusque mili
tis erat nomen litteris ascriptum addita ea ex qua essent
cohorte quae Centuria. Ex his autem apparet legione
bene institutam / quasi inuictissimam esse ciuitatem / quae

omnia pręlio necessaria secum ubiq; portaret. Nec me
tueret repentinum hostium superuentum/que etiam in
mediis campis subito fossa ualloq; muniret. Habet prę
terea legio Tubicines. Cornicines. buccinatores. Tubici
nes ad pręliũ uocāt milites et rursus receptui canūt. Cor
nicines quotiens canunt non milites sed signa ad eoruz
obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus
exituri sunt soli milites Tubicines canunt: quotiēs mo
uenda sunt signa Cornicines canunt. Classarii autem
appellantur Buccinatores qui cornu ducunt exercitum
hoc insigne uidetur imperii/quia classicum canit in par
te presente uel cum in militem capitaliter aīaduertitur.
Hoc enim ex imperialibus legibus fieri necesse est. Si
ue ergo ad uigiliās uel ad gratias faciendas siue ad opus
aliquod uel ad cursionem campi exeunt milites/tubici
ne uocante operantur. Rursus Tubicine admonēte celi
fant. Cum autem mouentur signa/aut iam mota figen
da sunt: Cornicines canunt. Quod ideo in omnibus ex
ercitiis & processibus custoditur ut in ipsa pugna facili
us obtemperent milites siue eos pugnare siue stare siue
sequi uel redire pręcipiunt Duces. Siquidem ratio ma
nifesta est/semper in acie debere fieri quod necessario
faciendum uidetur in pręlio. De singulis centuriis qua
terni equites & quaterni pedites excubitu nocte faciunt
Et quia impossibile uidebat in speculis uigilantes singulos
permanere/ideo in .iiii. ptes ad desidez sunt diuisę uigilię/
ut non amplius q̄ tribus horis nocturnis necessarium sit
uigilare. A tubicine omnes uigilię cōmittuntur/& fini
tis horis a cornicine reuocant. Constructa acie peditum
eqtes ponuntur in cornibus/ita ut loricati omnes & con
tecti iuncti sint pedibus. Sagittarii autem uel qui loricas
nō habent/longius euagētur a fortioribus nanq; eqtibus

peditum protegentia sunt latera / & a uelocioribus atq;
ex peditis hostium cornua semper fundenda atq; tur/
banda. Scire dux debet contra quos hoc est globos ho/
stium / quot equites oporteat poni. Nam nescio qua oc/
cultatione / immo pene diuina / alii contra alios dimicant
melius / & qui fortiores uicerant / ab inferioribus sepe uin/
cuntur: Quod si equites impares fuerint / more ueterum /
uelocissimi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum ex/
ercitati / iisdem miscendi sunt / quos ex peditos quasi uo/
litantes uelites nominabant. Quo facto / quis fortissimi
equites hostium euenerint / tamen aduersus mixtum ag/
men pares esse non possunt. Vnum hac remedium om/
nes duces ueteres inuenerunt / ut asuescere facerent iuue/
nes currentes egregie / & inter binos equites singulos ex
his pedites collocarent cum leuioribus scutis / gladiis / at/
q; missilibus. Elephantum in preliis magnitudine corporis /
barritu horrore / forme ipsius nouitate / homines equos
q; conturbant. hos contra Romanum exercitum pri/
mus in Lucania rex Pyrrhus eduxit: postea Hannibal
in Aprica: rex Antiochus in Oriente: Iugurta in Nu/
midia copiosos habuerunt / aduersus quos diuersa cogi/
tarunt genera armatorum. Nam Centurio in Lucania /
gladio manum quem promuscidem uocant / uni abscis/
dit: & bini cataphracti equi iungebantur ad currum / qui
bus insidentes / anclenastarissas / hoc est longissimos cor/
tos in elephantos dirigebant. Alii contra elephantos ca/
taphractos milites inamiserunt / ita ut in brachiis eorum
uel in cassidibus uel humeris aculei ingentes poneren/
tur ex ferro / ne Elephas bellator contra se uenientem
posset apprehendere. Precipue tamen antiqui uelites ad/
uersus elephantes ordinauerunt. Velites autem erant iu/
uenes / leui armatura / corpe alacri / qui ex equis optime
missilia dirigebant. hi equis precurrentibus ad latiores

lanceas uel maiora spicula beluas occidebant: Sed cre-
scēte audacia/postea collecti plures milites/pariter pila-
id est missilia in elephantes congregabant/eosq; uulneri-
bus elidebant. illud additū est ut funditores cum fusti-
balis/& fundis/rotūdis lapidibus destinatis in illos per-
quos regebantur elephantes/cū ipsis curribus affligerēt
atq; nutarent/quo nihil tutius inuenitur: postea uenien-
tibus beluis quasi irrupissent aciem spatium milites da-
bant/que cum in agmen medium peruenissent circum-
fusis undiq; armatoz globis a magistris militum absq;
uulneribus capiebantur illesi. Sed optima ratio est/& ad
uictoriam plurimū confert/ut lectissimos de peditibus
equitibusq; cū uicariis/comitibus tribunisq; uacantibus
habeat dux post aciem in subsidiis preparatos. alios cir-
ca cornua/alios circa mediū ne sicubi hostis uehemē-
ter insistit/ne rumpatur acies/ prouolent subito/ & sup-
pleant loca/additaq; uirtute/inimicorum audaciam frā-
gant. Huius cautelam primi lacones inuenerunt imitati
Carthaginenses. Alteram post hęc ubiq; seruarunt: hac
dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies
hoc solum agere debet/ aut petere ut hostem repellat/
aut fundat. Si cuneus sit agendus aut forfex/ superfluos
habere debet/ de quibus cuneū forficēq; faciens du-
cenda sit grauius ex abundantibus ducitur. Nam si de
loco suo ordinatum militem transferre ceperis/ uniuer-
sa turbabis. Quod si bellatoz copia tibi non abundat/
melius est habere aciem breuiorem/dum modo in sub-
sidiis colloces plurimos. Cum explorator hostiū laten-
ter oberrat in castris/ omnes ad tentorium suum per di-
em redire iubeantur: statim deprehenditur explorator.
Cum consilium tuum cognoueris aduersariis prodituz
dispositōem mutare te conuenit. Raro enim manet ab-
scōditum/quod ad noticiam multitudinis iam perue-

nit. Quid fieri debeat tractato cum multis: Quid uero
facturus sis/ cum paucissimis ac fidelissimis uel potius
ipse tecum.

Hec Martii opis precepta per diuersos auctorū libros
disperfa Imperator inuicte mediocritatem meā abbre/
uiare iussisti/ ne uel fastidiū nasceretur ex plurimis/ uel
plenitudo fidei deesset in paruis. Neq; enim degenera/
uit in hominibus Martius calor/ nec defecte sunt terre/
que Lacædæmones/ que Athenienses/ que Marfos/ que
Sannites. que Pelignos/ que ipsos progenuere Roma/
nos. Nonne Epīri armis plurimū aliquando ualuerunt?
Nonne Macedones ac Thessali/ supatis Persis/ usq; ad
Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mysos
& Thraces/ inter bellicosos semper fuisse/ manifestum
est: ut ipsum Martem fabule apud eos natum esse con/
firmant. Longum est si uniuersarū prouinciarum uires
enumerare contendam/ cum omnes in Romani impe/
riū ditione consistant: Sed longa securitas pacis homi/
nes partim ad ciuilia traduxit officia/ ita cura exercitiū
militaris primo negligentius agi: postea dissimulari: ad
postremum olim in obliuione perducta cognoscitur :

*Mart ubi locon
natus.*

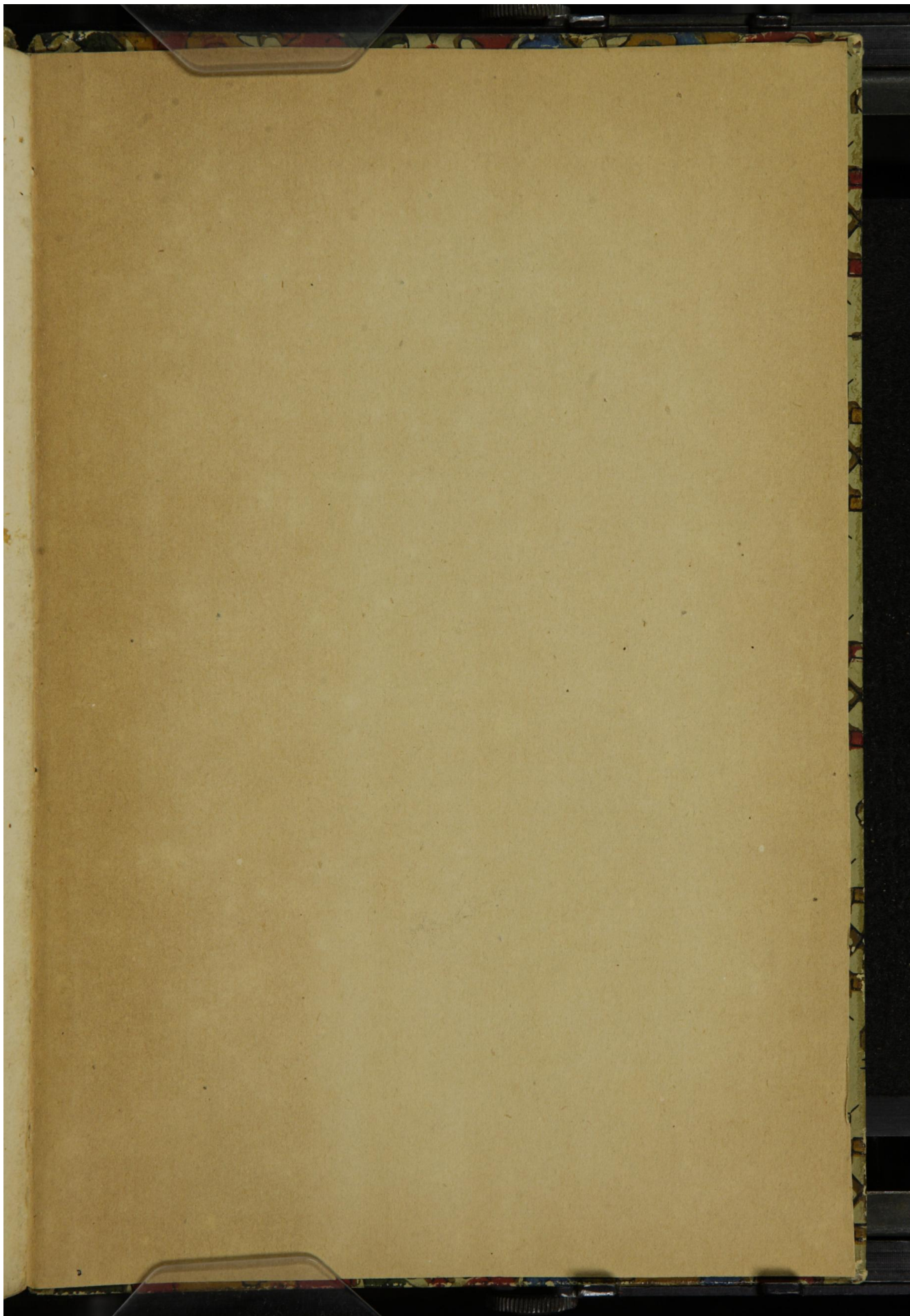
FINIS :

Impressum Romę per Venerabilem uirū Ma
gistrū Eucharium Silber: alias Franck. Anno do
mini. M. cccc. lxxxvii. Septimo Idus Iunii.

509503

A

Esemplare completo, di carte sei.
(fa parte degli "Scriptores rei militaris" - Romae, 1487).
Ottobre 1921

5

30